

В.В. Коваленко, канд. екон. наук, доц., Українська академія банківської справи НБУ

ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ

У статті визначено економічну суть банківської кризи. Розглянуто роль держави у антикризовому управлінні банківською системою. Надано класифікацію державних інструментів антикризового управління: фінансові, операційні, структурні. Визначено основні напрямки діагностики в оцінці стійкості банківської системи.

Ключові слова: банківська система, банківська криза, державні інструменти регулювання, антикризове управління.

Постановка проблеми. Системний характер явищ, які здійснюють вплив на банківський сектор у цілому, на сьогодні виступають об'єктом теоретичних та емпіричних досліджень. Їх основною метою є з'ясування механізмів виникнення та розвитку системних ризиків у банківському секторі на підставі аналізу поведінки індикаторів, які попереджають виникнення фінансових проблем у банку або банківської кризи.

З кінця 1970-х років до цього часу більше ніж в 70 країнах світу, включаючи і розвинені країни, країни, що розвиваються, та з перехідною економікою, відбувалися системні банківські кризи. В розвинених країнах системні банківські кризи спостерігалися в США (1984-1991 рр.), Японії (1995 р.), Франції (1991-1994 рр.), Іспанії (1977-1985 рр.), Австрії (1989-1990 рр.), Норвегії (1987-1989 рр.), Швеції (1991 р.), Фінляндії (1991-1993 рр.), Новій Зеландії (1987-1990 рр.), Південній Кореї (1997 р.). Руйнівні кризи були відмічені у більшості країн Латинської Америки (в

Аргентині, Коста-Ріці, Мексиці – три кризи, в Бразилії, Венесуелі, Чилі). У країнах Південно-Східної Азії (в 1980-ті і 1990-ті роки), практично в усіх африканських країнах. Усі країни з перехідною економікою (Росія в 1998 р., Грузія в 1998 році, Україна в 1998 та 2004 роках) також постраждали від системної банківської кризи.

В умовах виникнення банківської кризи основні її учасники – банки, вкладники, держава, кредитори – не можуть визначитися мірою відповідальності за нанесений збиток. Тому, визначаючи особливу роль банківської сфери у функціонуванні економіки, держава повинна застосовувати фінансові інструменти щодо оздоровлення банківської системи.

Аналіз останніх публікацій. Питання теорії і практики антикризового управління, становлення і розвитку його механізмів протягом тривалого часу привертають увагу багатьох вітчизняних і закордонних економістів. Але незважаючи на велику кількість робіт щодо антикризового управління, теоретичні проблеми відносно його вивчення залишаються недостатньо вивченими. Практичні методики антикризового управління не відповідають реаліям фінансової ситуації в банківській сфері.

Дослідженню цього питання присвятили свої праці В.А. Богомолов, А.В. Богомолова [3], О. Терещенко [9], І.О. Макаренко [6], К.А. Марашовська [7], І.А. Бланк [1], Дж. Ван Хорн [4], І.К. Ковзанадзе [5].

Мета статті – визначитися з поняттям антикризового управління в банківській сфері та дослідити вплив державних фінансових інструментів на забезпечення процесу антикризового управління.

Виклад основного матеріалу. Категорія антикризового управління встановлює понятійну залежність одного типу управління від іншого. Багатогранність економічного, особливо управлінського, сприйняття зазначеної категорії, на наш погляд, обґрунтовується подвійною природою будь-якої кризи, яка одночасно створює

і руйнує, тобто формує передумови та готує умови для подальшого розвитку. При цьому суб'єкт господарювання позбавляється від попередньої стратегії бізнесу.

Класичне визначення кризи пов'язує його з тривалим періодом ненормально низького рівня економічної активності [2]. У випадку банківської кризи мова повинна йти про тривалий період ненормально низького рівня економічної діяльності банків.

Слід зазначити, що банківська установа виступає системою тому, що складається із взаємопов'язаних елементів, зв'язків, відносин і являє собою їх цілісність. Банківська установа може знаходитися в стійкому або нестійкому становищі. При цьому процеси розвитку системи банку циклічні і не усіма процесами можна управляти.

На наш погляд, управління складними системами виступає антикризовим на усіх етапах функціонування і розвитку, а вміння передбачати, розпізнавати кризу, яка наближається, повинно визначати ефективність управлінських рішень.

Основними причинами виникнення системних банківських криз можна виділити наступні:

- погіршення фінансового стану банківських установ унаслідок високої волатильності цін активів, перш за все, акцій і активів в іноземній валюті, що пов'язано з негативним ефектом глобалізації. Валюти, які відбивали роль світових або регіональних коштів платежу, мали значні коливання в останні п'ять років;
- зловживання в обліковій політиці великих західних корпорацій в умовах ослаблення ролі аудиторських компаній, які в свою чергу вплинули на кон'юнктуру ринку та фінансовий стан банків-кредиторів;
- сучасні фінансові інновації та розвиток ринку деривативів;
- недостатній ступінь конкуренції в банківській системі, що особливо характерно для країн з перехідною економікою;
- недостатній ступінь капіталізації банківської системи;
- відсутність досконалої системи страхування депозитів.

Фінансова криза банківської установи виникає на підставі впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, але основним чинником передкризового стану завжди є наявність неплатоспроможності – спочатку по відношенню

до окремих контрагентів, а потім і до суб'єктів фінансового ринку (рис. 1).

Таким чином, можна зазначити, що антикризове управління банківською системою передбачає систему управлінських заходів та рішень щодо діагностики, попередження, нейтралізації та подолання криз і їх причин на усіх рівнях банківської системи.

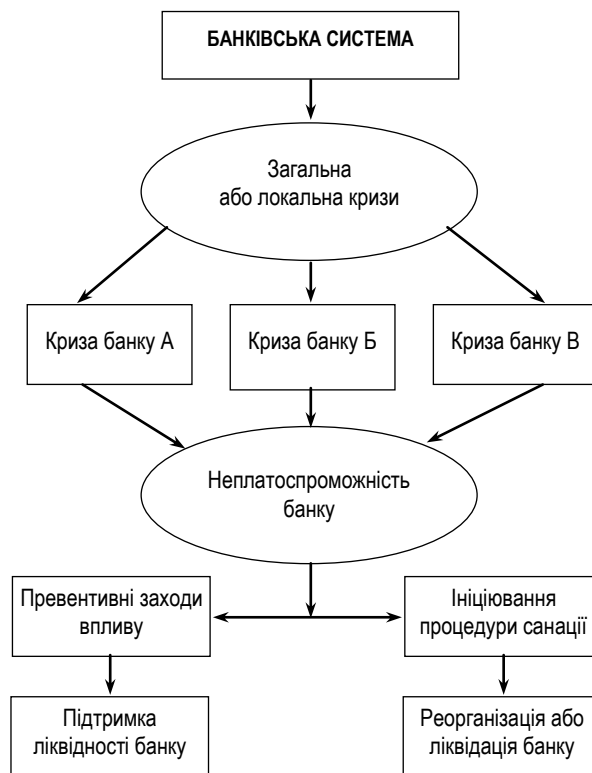

Рис. 1. Виникнення кризи і процедура банкрутства

Як вже було зазначено, держава відіграє особливу роль в процедурі антикризового управління банківською системою. Інструменти, що використовуються, можна поділити на фінансові, операційні і структурні.

Фінансові інструменти використовують для вирішення першочергових проблем, і вони, в основному, виявляються у фінансовій підтримці банків. Операційні інструменти акцентують увагу на управлінні та ефективності банку, а структурні – націлені на вирішення проблем на рівні банківського сектора на підставі впровадження принципів конкуренції та надійності. Час та заходи застосування зазначених інструментів зображені на рис. 2.

Використання фінансових інструментів характерне для системної кризи, коли виникають проблеми з ліквідністю банківської системи. При цьому дії центрального банку направлені на покращення якості банківських активів, урегулювання зобов'язань, пряме покращення

капіталу. Тобто визначаються заходи, націлені на покращення балансу банку, відновлення його платоспроможності.

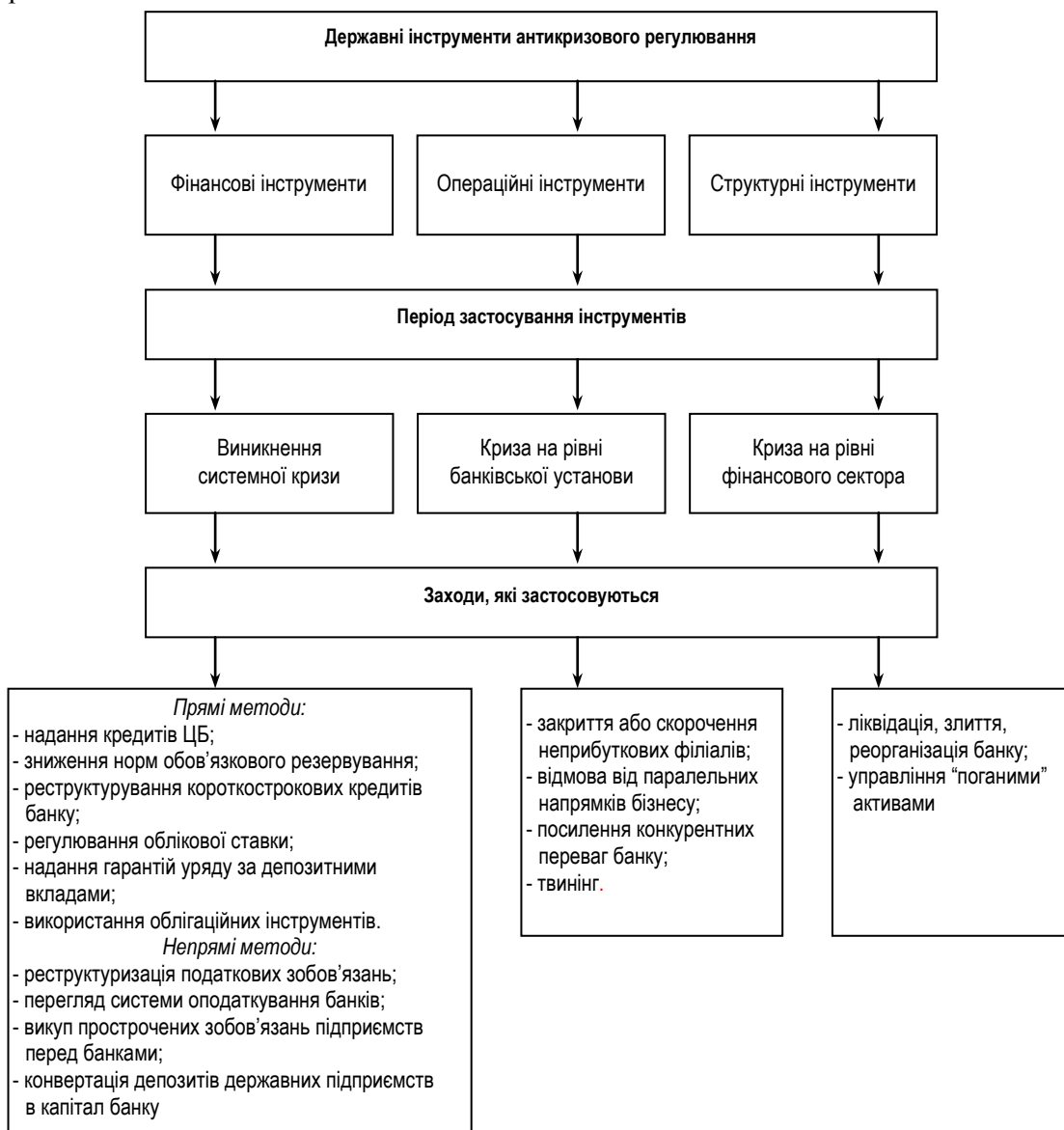

Рис. 2. Державні інструменти антикризового управління у банківській сфері

Виділимо та обґрунтуємо основні фінансові інструменти, які застосовує Національний банк України для антикризового управління банківською системою: попит та пропозиція грошей; збільшення та зменшення банківських резервів у центральному банку; процентна політика; капіталотворча діяльність центрального банку. Основні індикатори грошово-кредитної політики відображені у табл. 1.

Попит на гроші для здійснення операцій зумовлюється не тільки задоволенням поточних потреб споживчого характеру, а й необхідністю здійснення ділових операцій, що дає змогу отримати певний дохід. Попит на гроші

формується також залежно від цін на акції й облігації та відповідно до їх зміни.

Пропозиція грошей контролюється державою через центральний банк за допомогою таких інструментів монетарної політики як облікова ставка та операції на відкритому ринку. Зокрема, в періоди криз центральний банк підвищує облікову ставку, а у періоди стабільної економічної ситуації в країні – поступово знижує її.

У 2005 р. монетарна база зросла на 53,93 %, грошова маса – на 54,24 %. Однак збільшення центральним банком пропозиції грошей в обігу може призвести до їх тіньового обігу та виходу за межі банківської системи.

Попит та пропозиція грошей перебувають певною мірою у прямій залежності від облікової ставки центрального банку. Якщо облікова ставка зменшується, то знижується вартість рефінансування для банківських установ. Визначення облікової ставки НБУ відбувається на принципах забезпечення достатнього рівня ставки щодо рівня інфляції, встановлення у межах коридору ринкових ставок за кредитами та депозитами, наближення до рівня міжбанківських процентних ставок,

відповідності поточній політиці НБУ щодо регулювання грошово-кредитного ринку, урахування обмінного курсу, ліквідності банківських установ, попиту на кредит тощо. За допомогою обов'язкового резервування НБУ позаемісійним шляхом збільшує або зменшує обсяг вільних коштів у розпорядженні банків, відповідно змінюючи їхні можливості кредитувати позичальників, купувати цінні папери, здійснювати валютні операції тощо.

Таблиця 1

Основні індикатори монетарної політики в Україні за період 1995-2005 рр.

Показники	Роки										
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Індекс споживчих цін, до грудня попереднього року, %	2,8 р.	139,7	110,1	120,0	119,2	125,8	106,1	99,4	108,2	112,3	110,3
Монетарна база, млн. грн.	3538	4882	7058	8625	11988	16780	23055	30808	40089	53763	82760
Темпи зростання монетарної бази, до попереднього року, %	2,3 р.	137,9	144,6	122,2	138,9	139,9	137,4	133,6	130,13	134,11	153,93
Грошова маса, млн. грн.	6930	9364	12541	15705	22070	32252	45755	64870	95043	125801	194071
Темпи зростання грошової маси, до попереднього року, %	–	135,1	133,9	125,2	140,5	146,1	142	142	147	132,36	154,24
Обмінний курс грн. до дол. США, середній за період, грн. за 100 дол. США	17940*	188,90	189,90	342,70	521,63	543,45	529,85	533,24	533,15	531,92	512,47

* до 1995 року – тис. крб.

Пропозиція грошей перебуває в оберненій залежності від норм обов'язкового резервування. Чим вища норма резервування депозитів, тим

менше банк має можливостей використати залучений капітал на кредитування економіки (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка основних інструментів державного регулювання за період 1995-2005 рр.

Період	Роки										
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Облікова ставка НБУ (середньозважена річна), %	131,0	62,3	24,6	61,6	50,0	30,6	19,7	9,5	7,0	7,5	9,3
Норматив обов'язкового резервування коштів банків у НБУ, на кінець періоду, %	15	15	15	17	17	15	6-14	0-12	0-12	6-7	6-8
Процентні ставки за кредитами	107,1	77	49,1	55,4	53,6	40,3	31,9	24,8	17,7	17,8	16,4
Процентні ставки за депозитами	61,2	34,3	18,2	22,9	20,8	13,5	11,2	7,8	8	6,3	8,0

Слід зазначити, що використання фінансових інструментів в умовах системної кризи несе в собі додаткові ризики. Досвід багатьох країн свідчить, що штучне подовження існування нестійкості та банків, що погано підлягають регулюванню, посилюють потенційні проблеми та збитки в майбутньому.

При наявності системної кризи зазвичай важко визначитися з неліквідними і неплатоспроможними банками. Відповідно до проведеного МВФ дослідження оптимальна політика центрального банку повинна зводитися до надання коштів при погіршенні макроекономічної ситуації, допомога повинна надаватися систематично усім банківським установам без виключення. Накладання штрафів на неповернені кредитів може, з одного боку, стимулювати повернення коштів, з іншого – змусити банк ризикнути [12].

Допомога проблемному банку повинна також надаватися і за рахунок ініціативи самих власників банку. У банківському законодавстві може бути передбачено право центрального банку на позачергове скликання загальних зборів акціонерів чи прийняття рішення про додатковий внесок акціонерами капіталу. Наприклад, стаття 52 французького закону про банки дозволяє центральному банку проводити вливання в капітал слабких банків за рахунок акціонерів без залучення державних коштів [11].

Недоліки управління практично завжди виступають однією з головних причин виникнення проблем у банківській сфері, тому заміна керівництва – це найбільш важливий захід для відновлення довіри. Відповідно до Положення “Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства” Національний банк України у ситуації виникнення кризових явищ в банківській установі може застосовувати призначення тимчасової адміністрації, усунення керівництва від їх прямих обов’язків [8]. Зазначені інструменти мають назву операційних. До них відносять: покращення оцінки кредитів, ціноутворення на банківські послуги, управління ризиками, раціоналізацію внутрішніх процедур, включаючи внутрішній контроль. Операційна реструктуризація сприяє покращенню відносин між керівництвом та власниками банків. Одним із центральних аспектів операційної реструктуризації виступає зосередження уваги банку на основному бізнесі.

Структурні інструменти направлені на вирішення проблем, пов’язаних з розвитком

фінансового сектора та сконцентрованих на забезпеченні чесної конкуренції та загальної надійності. Проблеми можуть бути пов’язані з жорсткою або м’якою політикою ліцензування, конкурентним дисбалансом між державними і приватними банками.

Управління “поганими” активами відіграє значну роль у реструктуризації банку. Проблему банку, пов’язану з “поганими” активами, наприклад, кредитами під нерухомість, можна вирішити за допомогою ізоляції цих активів. Однак у цьому випадку необхідно продовжувати управління активами для максимізації надходжень і обмеження витрат щодо реструктуризації. Професійне управління активами необхідне і при ліквідації банківської установи з метою мінімізації витрат і підтримки платіжної дисципліни.

Висновки і подальші розвідки. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що створення системи антикризового управління банківської системи виступає важливим стратегічним завданням і в першу чергу це стосується центрального банку.

Система антикризового управління володіє властивостями, які надають особливий механізм управлінню: гнучкість і адаптивність, здатність до диверсифікації та своєчасного ситуаційного реагування, а також можливості ефективно використовувати потенціал банківської установи та неформальні методи управління.

В першу чергу, система антикризового управління повинна базуватися на діагностиці ситуації в банківській сфері. Діагностика стійкості банківської системи – це аналіз та оцінка ситуації в національній банківській системі, а також виявлення позитивних чи негативних чинників, які спричиняють зміни в банківській системі в майбутньому (рис. 3).

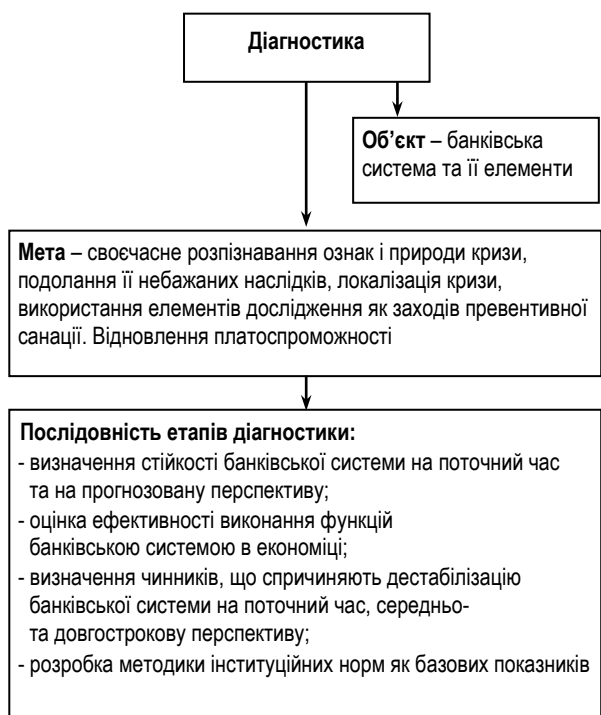

Рис. 3. Діагностика в антикризовому управлінні банківською системою

Діагностика стійкості банківської системи повинна здійснюватися під час проведення моніторингу стійкості банківської системи. У свою чергу, фінансовий моніторинг банківської системи виступає частиною наглядових функцій центрального банку. Основна його мета – забезпечення органів державного управління і банківської системи інформацією, що відображає результати діяльності банківського сектора та вплив чинників, які визначають стійкість банківської системи.

Основними завданнями фінансового моніторингу виступають:

- збір і накопичення інформації, яка віддзеркалює основні показники економічного розвитку країни у контексті динамічного розвитку банківської системи;
- збір і накопичення інформації, яка віддзеркалює діяльність банківської системи;
- аналіз і прогноз показників фінансової стійкості національної банківської системи;
- оцінка системних ризиків банківської системи;
- виявлення і оцінка ступеня впливу основних чинників, які визначають стійкість банківської системи;
- оцінка ефективності заходів, які здійснюються у рамках державного регулювання банківської системи.

Як свідчить досвід останніх років, ефективність застосування державних інструментів у подоланні банківських криз залежить від узгодженості цілей із задачами і механізмами структурних, інституціональних та податкових реформ. Враховуючи руйнівний вплив системних криз, необхідно не тільки боротися з наслідками їх дії, а і передбачати такі кризи.

На наш погляд, застосування державних інструментів антикризового управління банківської системи доцільне на таких рівнях:

- криза на макроекономічному рівні – використання фінансових інструментів;
- криза на мікроекономічному рівні – використання операційних інструментів;
- криза, яка характеризується повномасштабною бюджетно-фінансовою дестабілізацією, що призводить до високої інфляції та демонетизації економіки – використання структурних інструментів.

Список літератури

1. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента: В 2 т. Т. 1. – К.: Ника-Центр; Эльга, 2001. – 592 с.
2. Блэк Дж. Экономика: Толковый словарь: Англо-русский. – М.: ИНФРА-М, Весь Мир. – 2000. – С. 674.
3. Богомолов В.А., Богомолова А.В. Антикризисное регулирование экономики. Теория и практика: Учеб. пособие. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 271 с.
4. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами. – М.: Финансы и статистика, 1997. – С. 67.
5. Ковзанадзе І.К. Роль денежно-кредитной политики в преодолении последствий банковских кризисов // Деньги и кредит. – 2003. – № 2. – С. 45-48.
6. Макаренко І.О. Проблеми антикризового управління промисловим підприємством // Актуальні проблеми економіки (укр.). – 2005. – № 6. – С. 126-130.
7. Мараховська К.А. Основы концепції антикризового керування підприємствами в Україні // Финансовая консультация (рус.). – 2001. – № 15. – С. 37-40.
8. Положення “Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства”, затверджене постановою Правління Національного банку України № 369 від 28.08.2001 // zakon.rada.gov.ua.
9. Терещенко О. Антикризовий фінансовий менеджмент – “вимога нової економіки” // Ринок цінних паперів. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (укр.). – 2004. – № 9. – С. 25-33.
10. Хіт Р. Кризовий менеджмент для керівників: Посібник. – К.: Всесвіт; Новий друк, 2002. – 566 с.
11. Cordella, Tito and Yeyati, Eduardo Levy. Bank Bailouts: Moral Hazard vs. Value. IMF Working Paper № 106. – 1999.
12. Dziobek Claudia. Market – Based policy instruments for Systemic Bank Restructuring. IMF Working Paper № 113, 199.

Summary

Economic essence of bank crisis is certain in the article. The role of the state is considered in the antykryzys management by the banking system. Classification of state instruments of antykryzys management is given: financial, operating, structural. Basic directions of diagnostics are certain in estimation of firmness of the banking system.

Отримано 21.09.2006